

ви, які нездатні діяти в умовах податкової держави, руху до естетики в організації і здійсненні державної влади в Україні.

Оцінюючи навчальний курс, слід висновити, що він не тільки дозволить студентам засвоїти систему понять держави, орієнтуватися в різноманітній діяльності сучасної держави, а й стане поштовхом до вивчення різних граней сучасного розвитку держави в усій різнобарвності культур, релігій, напрямків соціального розвитку та способів забезпечення людині гідного існування.

В. Копейчиков, Заслужений діяч науки і техніки України, академік АПРН України, д-р юрид. наук, проф. НАВС Укрїїни,
А. Крижанівський, канд. юрид. нє к, начальник кафедри загальноправових дисциплін ОІВС

Корпоративні правовідносини в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект

У монографії* вперше у вітчизняній юридичній літературі розглядаються корпоративні правовідносини в акціонерних товариствах з визначенням їх сутності і місця в системі права як нового цивільно-правового інституту.

Перетворення економічних відносин в Україні на ринкові, формування різних підприємницьких структур, реформування власності, що спостерігаються в Україні з початку дев'яностих років, сприяли виникненню нових для нашої країни форм юридичних осіб — акціонерних товариств. Активізація їх створення пов'язана з процесами приватизації, що тривають і розгортатимуться в подальшому. В свою чергу, наявність таких нових суб'єктів права, як акціонерні товариства, породила і наявність нових об'єктів права — акцій. Останні надають акціонерам певні права. З виникненням нових суб'єктів і нових об'єктів права неминуче виникають і нові правовідносини з участю цих суб'єктів щодо зазна-

* *Спасибо-Фатеева И. В.* Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Харьков, Право. 1998. 249 с.

чених об'єктів. Тому правове регулювання відносин, що складаються при створенні акціонерного товариства, а також відносин з участю акціонерів є об'єктивною необхідністю на сучасному етапі.

Законодавство України з питань створення і діяльності акціонерних товариств, акцій і порядку реалізації прав акціонерів, їх захисту недостатньо і суперечливо регулює названі правовідносини. Перелічені та суміжні з ними питання зараз є об'єктивно складними і постають по-новому, бо протягом декількох десятиліть в Україні практично не існували ні акціонерні товариства, ні цінні папери. Між тим в інших, більш розвинутих країнах світу, корпорації та ринок цінних паперів формувалися понад три століття і набули цивілізованих форм. В нашій же країні за панування планової економіки не було жодних економічних підстав для їх діяльності, і тому відповідні правовідносини просто не могли виникнути. У зв'язку з цим можна нотувати про неможливість законодавчого регулювання корпоративних правовідносин, коли вони перебували у «замороженому» стані тривалий час, з перебігом якого є можливість поновити таке регулювання. З введенням у дію в 1991 р. законів України «Про господарські товариства» та «Про цінні папери і фондову біржу» наша країна не може автоматично вписатися ні в економічні відносини з участю цих структур, ні в сталі законодавчі системи їх регулювання. Для цього потрібні час, формування відповідних інфраструктур, застосування того чи іншого досвіду розвитку і законодавчого регулювання з урахуванням особливостей вітчизняної економіки та її правової системи.

Зараз відбувається процес становлення законодавства України про акціонерні товариства та цінні папери через прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» та внесення змін і доповнень до законів, що регулюють питання цінних паперів. Тому правова природа відносин, що складаються при створенні і в процесі діяльності акціонерних товариств, є актуальною і потребує глибокого наукового дослідження для подальшого врахування його результатів при розробці відповідних законопроектів. Цього вимагають і стан правової науки в Україні, і відсутність фундаментальних досліджень з названих проблем.

Важливість проведення вітчизняного дослідження зазначеного кола питань полягає ще й у тому, що останнім часом до розробки проектів відповідних законів залучаються фахівці інших країн, які належать до різних правових систем. Моделі англосак-

сонської, американської та канадської корпорацій відрізняються від континентальної моделі акціонерних товариств. Застосування тих чи інших моделей має враховувати особливості економічного і політичного стану України, правовідносини, що складаються при цьому, інші чинники, які впливають на їх законодавче регулювання.

Авторка монографії досліджує корпоративні правовідносини в акціонерних товариствах у контексті вирішення проблем побудови такої законодавчої бази, яка б не спростовувала сама себе, відповідала загальноприйнятим у світовому співтоваристві вимогам і поняттям та враховувала специфіку українського суспільства на сучасному етапі його розвитку. Теоретичний аналіз корпоративних правовідносин здійснений на підставі загальних закономірностей їх правового регулювання, з урахуванням основних понять правової науки. Дослідження корпоративних правовідносин як нового цивільно-правового інституту ґрунтується на понятійному апараті, що склався (але не є безспірним), про правовідносини, їх структуру, суб'єктивне право, угоди, договори, стадії їх укладення, механізми захисту права та ін.

Структурна побудова рецензованої монографії дозволяє простежити за процесом виникнення і розвитку корпоративних правовідносин в історичному, економіко-соціальному та правовому аспектах поряд з розвитком структурної побудови товариств і ускладненням правових зв'язків, що виникають у них. Перш за все як позитивна риса привертає увагу порівняльно-правовий аналіз корпоративних правовідносин в розвинутих країнах і державах колишнього Союзу РСР. Причому такий аналіз здійснюється авторкою протягом всієї роботи, що дозволяє обґрунтовано зіставити всі досліджені в монографії проблеми, виділити з них найбільш значущі та розробити пропозиції щодо їх розв'язання.

Викликає зацікавленість з'ясування авторкою юридичної природи корпоративних правовідносин як різновиду цивільних правовідносин із зазначенням їх своєрідності, обумовленої корпоративною сутністю. Авторка достатньо аргументовано вказує на момент виникнення цих правовідносин, відзначаючи, що як такі правовідносини складаються вже на стадії створення акціонерного товариства. В роботі розглядаються об'єкт цих правовідносин, їх суб'єктний склад, особливості прав та обов'язків, що при цьому виникають.

При характеристиці корпоративних правовідносин вдалим є їх порівняння з сіткою проводів, сплутаних таким чином, що неможливо встановити залежність між ними. Разом з тим правова енергія закумуляована лише в цій сітці з деякою відображеною дією на третіх осіб. Вихід із ладу окремих проводів або їх заміна не впливає на діяльність сітки. Подібно до запропонованих С. Алексєєвим формул відносних і абсолютних правовідносин, перші з яких він визначив як «один до одного», а другі — як «один до кожного», корпоративні правовідносини, на думку авторки монографії, узгоджуються з формулою «кожен із ... — до одного».

На фундаменті загальноцивілістичних підходів авторка доводить, що специфікою майнових і немайнових корпоративних правовідносин є те, що вони безпосереднім чином пов'язані одна з одною без неможливості встановлення первинності чи вторинності кожної. Авторка також заперечує проти віднесення корпоративних правовідносин до зобов'язальних, так саме як і до речевих, наголошуючи на їх особливій природі.

Для об'єктивного визначення специфіки корпоративних правовідносин авторка розглядає їх у різних ракурсах відповідно до дозвільної спрямованості, рівності учасників, їх майнової самостійності, особливостей захисту, майнового компенсаційного характеру відповідальності тощо. Це дозволило їй стверджувати про неможливість утиснути ці правовідносини у «прокрустове ложе» уявлень, що склалися щодо цивільних правовідносин.

Певне наукове та практичне значення мають висновки авторки щодо правової природи та терміну дії договору між засновниками акціонерного товариства, правового статусу передплатників та їх відносин із засновниками, прав, що надаються акцією, і порядку їх реалізації.

Безпосереднє значення для реалізації права власності в акціонерному товаристві має запропоноване авторкою розмежування прав акціонерів як власників акцій і права власності самого акціонерного товариства, що складається із капітал-функції та капітал-власності. Але в кінцевому результаті таке розмежування є можливим і необхідно існує лише в єдності прав зазначених власників на різні об'єкти.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану монографію, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження і побажання авторці щодо спірних положень та висновків роботи.

По-перше, досліджуючи економіко-соціальні та історичні передумови виникнення акціонерних товариств і порівнюючи їх з корпораціями в інших системах права, слід більше уваги приділити обґрунтуванню віднесення вітчизняних акціонерних товариств до корпорацій при застосуванні загальноприйнятної класифікації поділу юридичних осіб на корпорації та установи або спростуванні такої класифікації. Тобто, підлягає доведенню саме розуміння авторкою акціонерного товариства як корпорації і, отже, надання визначення самих правовідносин як корпоративних.

По-друге, слід чіткіше висвітлити правову природу корпоративних правовідносин і особливо їх об'єкта, бо в роботі недостатньо розгорнуто викладено цю одну із найсуперечливіших в теорії та практиці проблем.

По-третє, необхідно є структуризація викладення матеріалу, оскільки деякі висновки авторки недостатньо побудовані на попередніх міркуваннях і дослідженнях, і, навпаки, окремі теоретичні викладення не втілюються у конкретні теоретичні та практичні висновки.

Наведене дозволяє зробити висновок про те, що монографія І. Спасибо-Фатеевої становить собою окремий, вельми перспективний напрямок проблематики цивільного права, питань формування правової бази щодо створення і функціонування акціонерних товариств, реалізації акціонерами своїх прав і належного їх захисту в умовах набуття значення саме цією формою юридичних осіб в ринковій економіці України шляхом концентрації капіталу через ринок акцій, а також відповідає критеріям наукової новизни, методологічної та методичної обґрунтованості та іншим вимогам, що ставляться до монографічних досліджень.

Ч. Азімов, проф. НЮА України,
чл.-кор. АПрН України